

УКРАЇНА У СВІТІ

УДК 94 (477+410) «1917/1921»

Дацків І.Б.

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНО-БРИТАНСЬКИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1921 рр.)

У статті проаналізовано зовнішню політику Великої Британії щодо України у 1917-1921 рр. Показано особливості відносин між Англією та українськими урядами за доби національно-визвольних змагань. Розкрито вплив політики Великої Британії на становлення та розвиток української державності. З'ясовано міжнародні, політичні та військові передумови українсько-британського зближення у революційну добу. Зазначено, що важливим чинником зміщення орієнтації зовнішньої політики у бік Антанти була участь української делегації під керівництвом І. Коростовця у конференції країн Антанти у Яссах на початку листопада 1918 р. Встановлено, що інтерес до України та її боротьби за державність виявляли закордонні дипломати, акредитовані урядом УНР. В Україні продовжували свою діяльність консульські установи як країн Антанти (зокрема, Великої Британії), так і нейтральних держав. Показано, що Велика Британія, як і інші держави Антанти, проігнорували законне право українського народу на державну самостійність і соборність його земель.

Ключові слова: Україна, Велика Британія, дипломатія, Антанта, зовнішня політика, уряд.

Вивчення україно-британських відносин за доби Української революції 1917-1921 рр. має важливе значення, для того, щоб у майбутньому уникнути помилок минулого. Доречно детально вивчити та проаналізувати позитивні та негативні аспекти, досягнення та прорахунки двосторонніх відносин. Проведення такого дослідження є доцільним не тільки в контексті історії Великої Британії та України, а й у контексті світової історії, оскільки еволюція україно-британських відносин у цей період значно залежала від розвитку подій на міжнародній арені. У світі періодично відбуваються геополітичні зміни, що призводять до виникнення нових держав, перед якими постають проблеми утвердження на міжнародній арені шляхом налагодження двосторонніх відносин із провідними країнами на засадах рівності та міжнародного права.

Враховуючи актуальність даної проблеми, наукове і практичне значення, спираючись на досягнення попередніх дослідників та зважаючи на недостатній рівень її розробленості, нами поставлено за мету узагальнюючий, комплексний аналіз україно-британських відносин у 1917-1921 рр.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: з'ясувати міжнародні, політичні та військові передумови україно-британського зближення у революційну добу; виокремити основні етапи україно-британських відносин у зазначений період; визначити ступінь впливу політики

Великої Британії на становлення української державності та утвердження України на міжнародній арені.

1917-1921 рр. займають особливе місце в історії України як період трагічних спроб українського народу здобути державність, намагаючись використати шанс в унікальній, і, водночас, надзвичайно несприятливій міжнародній ситуації.

Значна увага у британській зовнішньополітичній концепції стосовно східноєвропейського регіону приділялась розв'язанню питання щодо зміцнення Східного фронту у війні проти держав Четверного союзу. Як зазначалось, «українське питання» у британській зовнішньополітичній концепції не виділялось в окрему проблему, а вирішення його пов'язувалось з вирішенням військових питань, зокрема, «російського питання». Тому доцільно звернути увагу на російсько-британські відносини у контексті українського питання.

Розглядаючи дану проблему, доречно виокремити опубліковані дослідження та мемуари провідних діячів українського національного руху, урядовців, дипломатів, військових – О. Шульгина [1], В. Винниченка [2], І. Мазепи [3], М. Лозинського [4], А. Марголіна [5] та ін. У них відображено міжнародні обставини відродження української державності, формування зовнішньополітичних концепцій українських урядів та спроби їх реалізації. У цих працях не лише ґрунтовно викладено фактичний матеріал і збережено дух драматичної епохи, але й використано важливі державно-політичні документи та епістолярії, частина яких нині втрачена.

Радянські дослідники побічно розглядали міжнародні відносини України 1917-1921 рр. У радянській історіографії вивчення політичної ситуації зазначеного періоду окремо не проводилося, вона згадувалася лише в контексті єдиного всеросійського визвольного процесу. Усе, що не «вписувалося» у схему, автоматично оголошувалося невідповідним суспільному поступові. Боротьба за національну державність, якщо вона передувала в стратегії соціальним завданням, суперечила більшовицькому курсові в революції і, відповідно, кваліфікувалася як націоналістична, антинародна.

Нині маємо низку історіографічних праць сучасних вітчизняних вчених, присвячених аналізу основних етапів дослідження національно-визвольної боротьби 1917-1921 рр. Побіжно автори торкалися й питання про політику Великої Британії щодо України. Вагомим доробком у висвітленні історії української радянської дипломатії стали праці І. Дацківа [6], В. Соловйової [7], Д. Веденєєва [8], Ю. Довганя [9], О. Кучика [10] та ін.

Листопадові події 1917 р. у Петрограді, поступове поширення більшовицької влади на території Росії та її концентрація у центральних районах країни поставили перед урядами держав Антанти низку проблем. Йшлося не лише про збереження Східного фронту, а й існування режиму більшовиків. Останній розширював свою територію і потенційно ставав ворожим не лише до військових планів Антанти, а й закликав до повалення правлячих режимів у

буржуазних державах та встановлення там радянської влади. Тому держави Антанти, які в цей час починають відігравати помітну роль у світі, змушені робити ставку на антибільшовицькі уряди, які утворились на території Росії, надавати їм підтримку у громадянській війні за владу.

З цією метою в урядових колах держав Антанти обговорювались питання, пов'язані зі стабілізацією Східного фронту для досягнення перемоги у війні та зміцнення російських небільшовицьких сил, які будуть використані для реставрації небільшовицької влади в країні. Це стало поштовхом до прийняття воєнним кабінетом Англії рішення про асигнування «антибільшовицьким російським урядам грошей у необхідних їм розмірах для продовження спротиву центральним державам у південно-східній Росії» [11, р. 220].

Британський уряд надіслав меморандум до французького уряду, в якому висловлювалось бажання залучити останню до цієї кампанії. У документі, зокрема, говорилось про те, що якщо французи візьмуть на себе фінансування воєнних сил в Україні, то Велика Британія знайде можливість профінансувати інші держави. Також висловлювалась надія, що цей крок підтримає уряд США. Окрім фінансової допомоги, було порушене й питання про відправлення до місцевих армій своїх інструкторів та військових радників. До того ж, надаватись така допомога повинна була під виглядом співпраці, щоб більшовики не вважали її за підготовку до військових акцій, спрямованих проти радянської Росії.

Меморандум було затверджено на засіданні воєнного кабінету 21 грудня 1917 р., а вже наступного дня він став предметом наради в Парижі на британсько-французькій зустрічі. Персональний склад учасників зустрічі свідчить про неабияку важливість її як для майбутнього Антанти, так і для антибільшовицьких сил Росії. Велику Британію представляли воєнний міністр А. Мільнер, заступник міністра закордонних справ Р. Сесіль; Францію – прем'єр-міністр Ж. Клемансо, міністр закордонних справ С. Пішон, головнокомандувач маршал Ф. Фош. Ініціатива Великої Британії знайшла своє втілення у підписаній 23 грудня 1917 р. в Парижі конвенції між Англією та Францією про поділ зон впливу, за умовами якої Україна формально потрапила у французьку зону [12, с. 97].

Зрозумілим стає підґрунтя пропозицій Англії щодо надання фінансової допомоги урядові України, якщо він підтримає військові цілі Антанти та антибільшовицьку боротьбу. Такі пропозиції можна пояснити й широкими персональними та офіційними зв'язками між представниками російських антибільшовицьких сил та урядовими колами Англії, які прагнули до поразки Німеччини у війні та повалення більшовиків. Чільне місце серед активних учасників цих відносин посідали представники чи не найпотужнішої політичної сили в Росії – кадетської партії, члени якої займали досить високе становище в економічному та політичному житті країни.

Незважаючи на величезні втрати у війні, скрутне становище, розруху, кадетська партія вперто наполягала на своєму гаслі: «Війна до переможного завершення!». Вона прагнула до втілення життєвих інтересів російської державності. Водночас передбачалась можливість зміцнити міжнародний авторитет, який похитнувся внаслідок поразок у Кримській та російсько-японській війнах та зближення в «сердечному союзі» (Антанта) з «буржуазними демократіями», що становили для кадетів взірець державного устрою. В результаті військових успіхів відкривалась можливість провести в державі радикальні реформи. Така програма кадетів, однак, наштовхувалась, з одного боку, на спротив і намагання більшовиків перебрати всю повноту влади на території Росії та припинити війну, а з іншого – суперечила національним прагненням народів, поневолених царською Росією [12, с. 97-98].

Отже, зрозумілий прохолодний характер британо-українських відносин наприкінці 1917 р., що мали для британців радше тактичний, аніж стратегічний характер. Це робилось, завдячуючи швидше антибільшовицькому характерові уряду УНР, аніж перспективам подальших взаємин.

Українському урядові було запропоновано фактично виконання кадетської програми через надання Україні фінансової допомоги для «переможного завершення війни» та відновлення російської державності. Визнання де-факто українського уряду до проголошення ним самостійності, яка була сприйнята прохолодно Англією і Францією, було одним з фрагментів врегулювання російського питання [12, с. 97-98].

Укладення Брест-Литовського миру між Українською Центральною Радою, більшовицькою Росією та державами Четверного союзу сприяло зміні міжнародної ситуації у контексті здійснення планів кадетської партії, які в багатьох позиціях були добре зрозумілими і співзвучними з програмами повоєнного устрою світу правлячих кіл Лондона, Парижа та Вашингтона.

Після виходу на міжнародну арену режиму більшовиків та наступне укладання ними Брестського миру з державами Четверного союзу, з одного боку, зумовили переорієнтацію зовнішньополітичної стратегії Української Центральної Ради з Антанти на держави австро-німецького блоку, з іншого – низку наслідків [13, с. 24-25].

Втрата Східного фронту значно погіршила воєнно-стратегічне становище Антанти та зумовила активний пошук сил, за допомогою яких правлячі кола Лондона прагнули повернути втрачене. Київ, який наприкінці 1917 р. – початку 1918 р. подавав певні надії Антанті, був змушений укласти мир з її ворогами. Продовжуючи відстежувати події в Україні, керівництво Антанти знайшло силу, що відповідала її вимогам – Добровольчу армію, яка не порушувала питань про розвал Росії і припинення воєнних операцій, а прагнула відновити могутню «єдину і неподільну». Тому впродовж весни 1918 р. не спостерігається серйозних контактів між урядом України та Англії. Лише поодинокі повідомлення зарубіжної преси нагадували про існування «на території Росії»

уряду П. Скоропадського у Києві. Лише факт зміни уряду, що відбувся 29 квітня 1918 р., знайшов своє відображення у деяких газетах Заходу. Щодо офіційних матеріалів, то варто зазначити, що серед загальної маси документів, мало таких, що стосуються безпосередніх відносин уряду Англії з урядом України [14, с. 75-77].

Проте ставлення до України періоду гетьманства можна відобразити документом, датованим 2 червня 1918 р., віднайденим у архіві МЗС Великої Британії британським дослідником Д. Карком. У листі, направленому англійському послу в Швейцарії, серед інших інструкцій зазначалось: «Україна ніколи не буде визнана союзниками як незалежна держава, яка є під повним контролем Німеччини» [15, р. 211]. Тому не дивно, що в цей час увага західних дипломатів була прикута до подій навколо Добровольчої армії, а Україну вони не розглядали у якості потенційного союзника.

Розрив дипломатичних відносин між Україною та Антантою після укладання Брест-Литовського миру факт незаперечний. Однак, уряди Антанти залишили деякі консульські установи, щоб захистити своїх громадян. На перший погляд, парадоксальне існування консульств держав двох військових блоків, очевидно, можна пояснити тим, що після вступу у війну США її підсумок був добре відомим усім політикам.

Безумовно, що консульські установи держав Антанти на території України не мали повноцінного дипломатичного статусу, а мали характер представництв і відігравали інформаційну роль для своїх урядів, а також стояли на обороні інтересів громадян своєї держави. Відсутність офіційного визнання уряду гетьмана П. Скоропадського заперечувалась функціонуванням консульських установ в Україні. Тому можна сформулювати тезу про напівофіційний характер відносин між Антантою та Україною, який не передбачав визнання (де-юре) [12, с. 106].

Влітку 1918 р. гетьман П. Скоропадський, його уряд і зовнішньополітичне відомство вдалися до пошуків порозуміння з Антантою. Вони сподівалися відновити контакти з країнами Заходу, встановлені наприкінці 1917 р. й припинені за Брестськими угодами. Передбачалось на ґрунті розбудови відносин забезпечити визнання України повноправним суб'єктом міжнародної політики.

Варто виокремити активну та плідну діяльність посла в Болгарії О. Шульгина (був палким прихильником орієнтації зовнішньої політики на Антанту), який налагодив ділові та дружні відносини з дипломатами Англії. У доповідних записках до Києва він наголошував, що на стадії завершення війни необхідно активізувати контакти з країнами Антанти. У вересні 1918 р. до Англії направлено дипломатичну місію на чолі з І. Коростовцем [16, арк. 51].

Важливим чинником зміщення орієнтації зовнішньої політики у бік Антанти була участь української делегації під керівництвом І. Коростовця у конференції

країн Антанти у Яссах на початку листопада 1918 р. [16, арк. 8-9]. У вербальній ноті до її учасників І. Коростовець наголошував, що Україна прагне зберегти свій суверенітет і налагодити тісне співробітництво з країнами Антанти, не претендуючи на її негайне визнання. На зустрічах і переговорах з послами Франції та Англії запевнялось про вимушену невідворотність підписання Україною Брестського миру за безвихідної ситуації, коли війська більшовицької Росії зайняли Київ, окупували значну територію держави і впроваджували свою владу. Водночас, країни Антанти не надали практичної допомоги, тому Україні довелося звернутись до Центральних держав. Проте українській делегації переконати представників Антанти не вдалося [17, с. 274].

Водночас, ситуація на фронтах світової війни зазнавала радикальних змін: 26 вересня розгорнувся широкий наступ військ Антанти на Західному фронті. За умов неминучої поразки німецької армії на Заході вже 29 вересня вийшла з війни Болгарія, а невдовзі – Туреччина. У середині жовтня почався бурхливий процес розпаду Австро-Угорщини, на теренах якої утворилися Чехословаччина, Польща та Західноукраїнська Народна Республіка. 9 листопада в результаті революційних подій у Німеччині було повалено кайзерівську монархію, а 11 листопада 1918 р. у Камп'єні було підписане перемир'я, яке означало завершення Першої світової війни. Німеччина визнала свою поразку і зобов'язалася вивести війська з окупованих територій, зокрема з України [17, с. 274-275].

Геополітична ситуація спонукала уряд П. Скоропадського терміново вживати заходів для збереження незалежності. Лише наприкінці жовтня німці розв'язали руки гетьманові у його пошуках порозуміння з Антантою. Щоправда, на початку жовтня Антанта вже розпочала виявляти інтерес до України [17, с. 275]. Можна зробити висновок про те, що Україна, як державно-політичне утворення, перебувала під пильною увагою урядовців Англії й під час «німецької окупації».

Упродовж доби гетьманства уряд П. Скоропадського вживав усіх можливих заходів, щоб забезпечити стабільність в державі. 14 листопада 1918 р. П. Скоропадський підписав Грамоту про федерацію України з Росією.

Обіцянки Антанти про надання військової допомоги гетьманському урядові були запізнілими, оскільки не могли бути реалізованими в часовому й технічному розумінні. Після прийняття федеративної грамоти не лише різко впала популярність гетьмана, а й піднялось повстання, яке очолили колишні провідні діячі Центральної Ради – В. Винниченко, С. Петлюра, М. Шаповал та ін. Аналізуючи становище, П. Скоропадський згадував, що німецьке командування, яке перебувало в Україні, могло надати військову підтримку гетьманові за умови вказівки щодо цього союзників Антанти. Однак, таке розпорядження могло бути віддане лише після прибуття до Києва її послів, а цей процес дуже затягнувся [12, с. 112]. Важко сказати наскільки суттєвою у цій ситуації була б така допомога. Оцінюючи проросійське спрямування

гетьманського уряду, варто зазначити, що оточений росіянами, гетьман продовжував відстоювати інтереси Української Держави. Однак, низка помилок та нестабільність політичного життя перервали цей етап формування української державності. Падіння гетьманства відкрило новий етап в українській історії.

Після повалення Гетьманського режиму в Україні склалася критична ситуація. Директорія відразу ж після приходу до влади зіткнулася з великими труднощами. Вона не мала союзників та підтримки ззовні. Україна виявилася оточеною з усіх боків. Проте з відновленням УНР активізувалась дипломатична діяльність українського уряду. Директорія прагнула встановити двосторонні міждержавні контакти з якомога ширшим колом учасників зовнішньополітичного процесу, намагаючись здобути міжнародну підтримку у боротьбі за українську державність. Попри невизнання України де-юре, Директорії вдалося створити широку мережу дипломатичних представництв за кордоном [17, с. 288].

Аналізуючи геополітичну ситуацію в Європі наприкінці 1918 р. та причини невизначеності зовнішньополітичної орієнтації проводу України зауважимо, що в ситуації відсутності контактів з Директорією УНР у грудні 1918 р. Антанта висадила в Одесі та інших чорноморських портах своє військо. Цей несподіваний крок пояснювався рішенням західних держав-переможниць заблокувати поширення більшовизму. Але вони мали намір надати безпосередньо військову підтримку виключно антибільшовицьким силам Білої армії.

Проте вирішення проблеми порозуміння з тою чи іншою стороною практично не залежало від Директорії УНР. Перші спроби її дипломатичних місій виявилися невдалими не лише внаслідок неузгоджених дій політичного проводу, але й низки причин об'єктивного характеру, головним чином, ставлення країн Антанти і більшовицької Росії до України як незалежної держави [17, с. 288].

Попри те, що держави Антанти негативно ставились до соціалістичних експериментів Директорії і вважали С. Петлюру небажаною фігурою, генерал Ф. д'Ансельм надіслав результати переговорів до Найвищої Воєнної Ради, очолюваної маршалом Ф. Фошем, сподіваючись, що вони будуть схвалені. Упродовж лютого 1919 р. український уряд продовжив переговори з представниками Антанти в Одесі щодо можливості визнання суверенності УНР та військової допомоги українській армії [19, арк. 13].

Водночас ставлення до Директорії та її політики в середовищі альянсу не було єдиним. 24 лютого між Директорією та Францією було досягнуто компромісу й укладено прелімінарну угоду про спільну боротьбу проти більшовиків. Натомість уряд Англії вкрай негативно сприйняв цей документ і 20 березня 1919 р. звернувся до МЗС Франції з протестом проти його підписання. Англійська сторона наголошувала, що «ідея незалежності України

народилась у Німеччині... А відтак не відповідає цілям ні французького, ні британського урядів» [20, с. 138]. У промовах англійського прем'єр-міністра Д. Ллойд-Джорджа, виголошених у парламенті у березні-квітні 1919 р., все відчутніше звучали слова підтримки проведу Добровольчої армії [21, с. 63].

Помітним явищем в історії української дипломатії доби Директорії УНР стали наради керівників дипломатичних представництв УНР у зарубіжних країнах. Започаткування у червні-серпні 1919 р. такої форми «організаційно-роз'яснювальної роботи керівництва відомства закордонних справ УНР із главами дипломатичних представництв» зумовлювала низка об'єктивних і суб'єктивних чинників. По-перше, постійні зміни місця перебування Уряду Директорії УНР (Вінниця, Проскурів, Рівне, Кам'янець-Подільський) ускладнювали його зв'язок через профільне відомство із зарубіжними дипломатичними представництвами, послаблювали контроль за їхньою діяльністю, що позначалося на міжнародному іміджі держави. По-друге, відсутність формального визнання дипломатичних представників УНР країнами їх акредитації змушувала урізноманітнювати діяльність (передусім – інформаційну, задля пропаганди української ідеї) й зумовлювала потребу спільних консультацій. По-третє, напружена військово-політична ситуація у низці європейських країн після завершення Першої світової війни не сприяла тісній взаємодії українських посольств і дипломатичних місій, що заважало повноцінному втіленню зовнішньополітичної концепції УНР. Відтак, перші наради послів та очільників дипломатичних місій у 1919 р. відбувалися поза межами державної території України радше з необхідності роз'яснення основних напрямів зовнішньої політики, обміну інформацією та посилення контролю за діяльністю українських дипломатичних представництв, ніж з усвідомленого бажання керівництва МЗС УНР запроваджувати нові форми дипломатичної діяльності [22, с. 341-347].

Попри неприхильну позицію лідерів Антанти українська дипломатія домагалась міжнародного визнання української державності. Важливим інструментом для цього була Паризька мирна конференція, у якій взяли участь 27 країн світу, що проходила під керівництвом Франції, Англії, США, Італії та Японії. Звичайно, фактичний вплив на рішення конференції мали лідери трьох країн – Ж. Клемансо, Д. Ллойд-Джордж та В. Вільсон.

Крім проблем, пов'язаних з вільсонівською програмою мирного врегулювання у світі, підготовкою й підписанням мирного договору з Німеччиною, надзвичайно важливими були територіальні проблеми, визначення кордонів новопосталих держав. До таких належала польська проблема, пов'язана з виникненням Польської держави, незалежність якої була визнана великими державами, чого прагнула й УНР. З цією метою на Паризьку конференцію була відправлена делегація УНР, склад якої був визначений Директорією у січні 1919 р. [23, с. 108].

Варто зазначити, що інтерес до України та її боротьби за державність виявляли закордонні дипломати, акредитовані урядом УНР. В Україні продовжували свою діяльність консульські установи країн Антанти (зокрема, Великої Британії) та нейтральних держав.

Після невдачі франко-українських переговорів уряд Директорії УНР більше уваги почав надавати двостороннім контактам із Великою Британією. Встановлення двосторонніх контактів із Великою Британією було одним з ключових завдань української дипломатії на міжнародній арені. Активна учасниця військово-політичного блоку Антанти, ця країна безпосередньо була зацікавлена у формуванні повоєнного ладу Європи. Англійська делегація на Паризькій мирній конференції відіграла важливу роль в утвердженні нового міжнародного порядку. Позиція Великої Британії значно відрізнялася від поглядів її союзниць. Якщо Франція виступала за відновлення «єдиної та неділимої Росії» у довоєнних кордонах і пропагувала на конференції в Парижі ідею «сильної Польщі» як військово-політичної протизваги Німеччині, то США, мало обізнані з «особливостями» європейської політики, не бажали радикальних змін в Європі.

Позиції Великої Британії щодо новопосталих держав на теренах Російської імперії багато в чому збігалися з переконаннями впливових чинників в Італії. Вони, зокрема, менше зважали на посилення російського впливу на азійському континенті після появи самостійних держав у Східній Європі, їх більше непокоїла загроза поширення більшовицьких ідей. Водночас, Україну цікавили торговельно-економічні взаємини, насамперед, з Англією, яка продовжувала зберігати широкий вплив як колоніальна держава, що відкривало доступ українським товарам на європейський та світовий ринок [7, с. 185-187].

2 січня 1919 р. постановою Ради Народних Міністрів УНР було засновано українську надзвичайну дипломатичну місію у Великій Британії, на чолі якої призначено одного з провідників української соціал-демократії М. Ткаченка. Однак його призначення на посаду фактично не відбулося. Зазначимо, що М. Ткаченко займав відверто антиантантівську позицію, був прихильником порозуміння з радянською Росією. Тож призначення його головою дипломатичного представництва в провідній державі Антанти могло означати лише повний провал будь-якого переговорного процесу з цією країною. Головою місії УНР у Великій Британії 18 січня 1919 р. було призначено М. Стаховського й було затверджено склад місії [24, арк. 30].

Провід УНР не втрачав надії повернути на український бік впливових англійських політиків та фінансистів. Щоб поширити об'єктивну інформацію про національно-визвольний рух в Україні, уряд відрядив до Англії одного з найбільш досвідчених українських дипломатів, члена делегації УНР на Паризькій мирній конференції А. Марголіна. Прибувши до Лондона він зустрівся з міністром закордонних справ Великої Британії. У своїх спогадах він писав, що до його приїзду в Англію МЗС цієї країни всі відомості про

український національний рух та події в Україні брав «від російських реакційних кіл». Тому сподіватись на позитивне ставлення до УНР з боку офіційного Лондона, за його словами, було досить складно [25, с. 156]. 31 травня 1919 р. українські дипломати зустрілися з референтом з українських питань при департаменті розвідки Г. Ліпером і передали йому вірчі грамоти УНР. Англійський урядовець досить високо оцінив національну свідомість та державницькі устремління у Східній Галичині, тобто ЗО УНР, та скептично відізвався щодо соціалістичних експериментів уряду Б. Мартоса. Коментуючи можливість встановлення офіційних дипломатичних відносин, Г. Ліпер категорично заявив, що для цього серйозною пересторогою є російські кола, які «будуть проти признання» Англією УНР, і можуть звернутися за підтримкою німців, тому англійська сторона не бажає для себе такої «неприємної перспективи» [26, арк. 8-13].

Майже протягом півроку українські дипломати марно намагалися змінити невідгідний для України стан справ. Проте офіційний Лондон надалі продовжував ігнорувати українське дипломатичне представництво. Лише в середині липня раднику представництва УНР вдалося зустрітися із секретарем англійського МЗС Дж. Грегорі. 15 серпня 1919 р. за станом здоров'я був звільнений М. Стаховський, який передав справи місії Я. Олесницькому. Останній доклав чималих зусиль для зміни негативного іміджу України в очах британських політиків, бізнесменів та фінансистів. Через півроку новий голова місії УНР в Лондоні А. Марголін високо оцінив роботу Я. Олесницького та радника М. Вашніцера, які, за його словами, «робили весь час честь державі» [27, арк. 5].

Українські дипломати шукали посередництва держав Антанти, насамперед, Великої Британії для досягнення політичного та військового компромісу з Добровольчою армією. Англійські політичні кола не виключали можливості встановити дипломатичні відносини з Україною як незалежною державою і зауважували її в розробці своєї зовнішньополітичної стратегії.

3 листопада 1919 р. при дипломатичній місії УНР у Великій Британії було створено «Комітет союзу Ліги народів», який очолив Я. Олесницький. Головне завдання, яке покладалося на українських дипломатів – налагодження співпраці з Лігою націй та англійськими дипломатами, які входили до її складу для подальшого розв'язання українського питання й реалізації українського суверенітету.

Наприкінці 1919 р. – навесні 1920 р. українські дипломати у Великій Британії провели низку зустрічей з впливовими політичними діячами та урядовцями, домагаючись членства УНР в Лізі націй. Неоднозначним було ставлення різних політичних кіл Великої Британії до подій в Україні. Зокрема, МЗС виступало за співпрацю УНР з Добровольчою армією, тоді, як голова цього відомства Д. Ллойд-Джордж не виключав, що у випадку, коли український народ досягне перемоги над більшовиками, Велика Британія визнає його незалежність.

А. Марголін досить оптимістично оцінював такі настрої у британському уряді, підкреслюючи позитивні зрушення на користь української республіканської влади [25, с. 239].

Новий голова українського дипломатичного представництва досить розсудливо оцінював перспективи зовнішньополітичної діяльності українських урядів. Він намагався спрямувати провід на виправлення помилок у цій сфері. В одному з листів до С. Петлюри А. Марголін окреслив головні причини, через які Україні не вдалося досягнути порозуміння з Антантою в цілому й Великою Британією, зокрема [28, арк. 17].

Після того, як А. Марголін очолив українську дипломатичну місію у Великій Британії, її діяльність набрала більш систематичного характеру. Значного розширення набули представницькі функції в цій державі. Звіти місії демонструють детальний аналіз усього спектру політичної ситуації у Великій Британії, характеристику можливостей для порозуміння з тією чи іншою партією, рекомендації уряду для пошуку союзників серед політичних діячів та торгово-фінансових кіл тощо. Значні перспективи для України він вбачав в орієнтації на Велику Британію, яку вважав «єдиною солідною базою нашої закордонної політики» [26, арк. 30]. А. Марголін не лише пропагував цю ідею співробітництва з Англією серед політиків, урядовців та фінансистів, а й послідовно намагався переконати український провід більш уважно ставитися до розвитку взаємин з Великою Британією.

У спогадах А. Марголіна чимало цінної інформації про його діяльність на чолі української місії в Лондоні, її склад, фінансування тощо. Оцінюючи стан справ у британо-українських відносинах за часів роботи свого попередника, А. Марголін зазначав, що для України це був «несприятливий час». «Британський уряд зі звичною для англійців послідовністю підтримував Денікіна, – наголошував він у своїх спогадах. – В таких умовах ніякі, навіть найдіяльніші, співробітники не могли рушити справу України з мертвої точки» [25, с. 57]. На думку А. Марголіна, поразка Добровольчої армії та посилення суперечностей у середовищі країн Антанти щодо політики в Центральній та Східній Європі відкривали перед українськими провідниками більш прихильного ставлення до «українського питання» на міжнародній арені. Він, зокрема, рекомендував переглянути питання зовнішньої політики, щоб виправдати очікування британських політичних кіл. У першу чергу, на думку дипломата, варто було зосередитися на звільненні чорноморських портів від більшовицьких військ та встановленні торговельно-економічних зв'язків з Великою Британією, що значною мірою сприяло б налагодженню дипломатичних контактів [25, с. 236].

У спогадах А. Марголіна чимало цінної інформації про ставлення сіоністських організацій Великої Британії до України, з якими він не лише тісно співпрацював, а й намагався через них вплинути на європейську громадськість з метою популяризації ідеї незалежної української державності. Як він згадував,

«політика сіоністів у Лондоні була пов'язана в цей час з тією течією в Англії, яка відносилася вороже до створення окремих держав на місці колишньої Росії» [25, с. 210].

На початку квітня 1920 р. А. Марголін репрезентував Україну на міжнародній конференції у Сан-Ремо, під час якої зустрівся із багатьма представниками політичної еліти країн Антанти. Зокрема, він обговорив перспективи розвитку україно-британських двосторонніх контактів з англійським дипломатом Ф. Керром. Останній на прохання А. Марголіна надати Україні збройну допомогу у боротьбі із більшовицькими військами відповів, що його країна вважає помилкою надання підтримки генералу А. Денікіну і тому, хоч і «має...симпатії» до українського руху, вважає, що народ має «доказати своє бажання бути самостійним...» [28, арк. 16].

Український уряд все частіше залишав без уваги пропозиції та рекомендації А. Марголіна. 16 липня 1920 р. він подався до демісії, мотивуючи це тим, що «не в змозі продовжувати в Англії свою роботу надалі, поки не зміниться наша політика» [25, с. 33]. Проте, незважаючи на відставку, А. Марголін продовжував відстоювати інтереси українського народу за кордоном, працював у міжнародних організаціях і одночасно юрисконсультом МЗС УНР (без оплати праці).

Після обрання до парламенту лідера англійських лібералів Г. Асквіта А. Марголін чекав рішучої зміни політичного курсу Англії на користь України. Цьому значно сприяли приватні контакти М. Вашніцера та А. Марголіна з впливовим лейбористом І. Зангвілем, який водночас тісно співпрацював з міжнародними єврейськими організаціями. Останній докладав значних зусиль для популяризації української справи серед англійських лейбористів та промисловців [29, арк. 37-49].

Однак, політичні кола Великої Британії неоднозначно сприймали можливість існування незалежної України. Головний ідейний натхненник та організатор військового втручання Антанти в антибільшовицьку боротьбу В. Черчіль припускав можливість компромісу з українським національно-визвольним рухом в інтересах російських білогвардійців [29, с. 282]. Загалом, В. Черчіль підтримував генерала А. Денікіна. Українці були для нього «німецькими агентами». У разі потреби він погоджувався допомагати Україні, але лише у складі Російської Федерації. Більшість англійських дипломатів скептично ставилися до того, що українці здатні збудувати власну державу і були більше переконані у швидкому відродженні Росії. Вони побоювались того, що у разі незалежності України Росія втратить вихід до Чорного моря і послабить свої позиції у Східній Європі. За таких обставин «Росія ніколи не погодиться, щоб її було відрізано від Чорного моря. Коли б ми вас признали, то Росія пішла б на союз з Німеччиною. Багато легше установити федеративні зносини», – заявляв головний референт Міністерства закордонних справ Великої Британії в українських справах Р. Ліпер українським представникам [26, арк. 10].

Загалом, значні спроби українських дипломатів добитися міжнародно-правового визнання України і заручитися підтримкою Великої Британії закінчилися безрезультатно. Англія не виявила великого зацікавлення «українським питанням». Головним для неї було зберегти статус-кво в Європі, утвореного версальською системою. «Українське питання», на думку офіційного Лондона, могло стати чинником дестабілізації, який міг бути використаний Німеччиною в її реваншистських планах. Велика Британія, як і інші держави Антанти, проігнорували законне право українського народу на державну самостійність і соборність його земель.

Список використаних джерел та літератури

1. Шульгин О. Політика: Державне будівництво України і міжнародні справи. – К., 1918. – 111 с.; Шульгин О. Початки діяльності міністерства закордонних справ України: спогади // Розбудова держави. – 1993. – №1. – С. 22-24.
2. Винниченко В. Відродження нації. Заповіт борцям за визволення. – К.: КНИГА РОДУ, 2008. – 800 с.
3. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції, 1917-1921: спогади. В 3 т. – Прага: Пробоем, 1942. – Т. 1: Центральна Рада, Гетьманат, Директорія. – 1942. – 210 с.; Т. 2: Кам'янецька доба. Зимовий похід. – 1942. – 232 с.; Т. 3: Польсько-український союз. Кінець збройних змагань. – 1943. – 231 с.
4. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1970. – 228 с.
5. Марголін А. На берегах туманного Альбіону // Україна дипломатична. – 2000. – Вип. 1. – С. 315-319; Марголін А. Украина и политика Антанты: записки еврея и гражданина. – Берлин: С. Ефрон, 1934. – 397 с.; Марголін А. Украина и политика Антанты // Революция на Украине: По мемуарах белых. – М.; Л.: Госиздат, 1930. – С. 359-392.
6. Дацків І.Б. Українська дипломатія (1917-1923 рр.) у контексті світової історії. – Тернопіль: КРОК, 2013. – 621 с.; Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917-1923 рр. – Тернопіль: Астон, 2009. – 520 с.; Дацків І.Б. Брест 1918: європейський прорив України. – Тернопіль: Астон, 2008. – 254 с.
7. Соловйова В.В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр. – К.; Донецьк, 2006. – 394 с.
8. Веденеев Д.В. Дипломатична служба Української держави, 1917-1923 роки. – К.: Нац. акад. СБУ, 2007. – 261 с.
9. Довган Ю.Л. Зовнішня політика Великобританії стосовно ЗУНР у вітчизняних джерелах та історіографії // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2001. – № 7. – С. 159-163; Довган Ю.Л. Британська активність у Східній Галичині під час українсько-польського протистояння у 1919-1920 рр. // Україна соборна. Збірник наукових статей. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – Вип. 2. – Ч. 3: Історична регіоналістика в контексті соборності України. – С. 326-336.
10. Кучик О.С. Союзницька інтервенція на Україні (1918-1919). – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 1999. – 69 с.
11. Gilbert M. Winston S. Churchill. – Vol.4: 1916-1922. – London, 1975. – 340 p.
12. Кучик О.С. Україна в зовнішній політиці Антанти (1917-1920 рр.). [Текст]: Дис. ... канд іст. наук: 07.00.01. – Львів, 2001. – 233 с.
13. Дацків І. Дипломатичні відносини Української Центральної Ради з країнами Антанти // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». – 2010. – № 4. – С. 21-26.
14. Покровська, І. Українсько-британські відносини за часів правління гетьмана Скоропадського та Директорії // Політика і час. – 1995. – № 5. – С. 73-78.

15. Kark J. British policy toward Ukrainian Statehood. – Munich: Ukrainian Free University, 1970. – 338 p.
16. ЦДАВО України. – Ф. 3766. Міністерство закордонних справ Української Держави – Оп. 3. – Спр. 9. – Арк. 83.
17. Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923. – Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 р. – 2-е вид. – Нью-Йорк: Булава, 1954. – 424 с., LXXXVI.
18. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 16.
19. Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917-1923 рр. – Тернопіль: Астон, 2009. – 520 с.
20. Макарчик О.Г., Макарчик В.С. Політика Франції, Великобританії та США щодо України (1918-1921 рр.) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Серія: держава та армія. – Львів, 2000. – № 408. – С. 60-66.
21. Табачник Д.В. Україна на шляху у світ. Керівники зовнішньополітичних відомств України в 1917-1996 рр. – К.: Українська Академія державного управління при Президентіві України, 1996. – 362 с.
22. Борщак І. Як була зорганізована Мирова конференція 1919 р. // Альманах «Червоної калини». – Львів, 1939. – С. 104-114.
23. ЦДАВО України Ф. 1065. – Фонд Ради Народних Міністрів Директорії УНР. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 186.
24. Марголин А. Украина и политика Антанты: записки еврея и гражданина. – Берлин: С. Ефрон, 1934. – 397 с.
25. ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Фонд Міністерства Закордонних справ УНР – Оп. 2. – Спр. 286. – Арк. 98.
26. ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 94. – Арк. 34.
27. ЦДА у м. Львові. – Ф. 360. – Старосольський Володимир-Степан, адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор (1878-1942). – Оп. 1. – Спр. 150. – Арк. 167.
28. ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 121. – Арк. 83.
29. Ллойд-Джордж Д. Правда о мирных договорах. – М.: Наука, 1957. – Т. 1. – 536 с.

Дацків І.Б. Особенности украинско-британских дипломатических отношений в период Украинской революции (1917-1921 гг.).

В статье проанализирована внешняя политика Великобритании относительно Украины в 1917-1921 гг. Показаны особенности отношений между Англией и украинскими правительствами во время национально-освободительных соревнований. Раскрыто влияние политики Великобритании на становление и развитие украинской государственности. Выяснено международные, политические и военные предпосылки украинско-британского сближения в революционное время. Отмечено, что важным фактором смещения ориентации внешней политики в сторону Антанты было участие украинской делегации под руководством И. Коростовца в конференции стран Антанты в Яссах в начале ноября 1918 г. Установлено, что интерес к Украине и ее борьбе за государственность проявляли зарубежные дипломаты, аккредитованные правительством УНР. В Украине продолжали свою деятельность консульские учреждения, как стран Антанты (в том числе, Великобритании), так и нейтральных государств. Показано, что Великобритания, как и другие державы Антанты, проигнорировали законное право украинского народа на государственную независимость и соборность его земель.

Ключевые слова: Украина, Великобритания, дипломатия, Антанта, внешняя политика, правительство.

Datskiv I. Peculiarities of Ukrainian-British Diplomatic Relations During the Ukrainian Revolution (1917-1921).

This article analyzes the foreign policy of Great Britain to Ukraine in 1917-1921 years. Features of relations between England and the Ukrainian governments during national liberation movement are shown. The impact of Great Britain on the political formation and the development of Ukrainian statehood is revealed International, political and military background of the Ukrainian-British rapprochement in revolutionary days is clarified . It is indicated that an important factor shifted foreign policy orientation towards the Entente was the participation of the Ukrainian delegation under the leadership of I. Korostovetzin in the conference of Entente states in Iasi in early November 1918. It is established that interest in Ukraine and its struggle for statehood was shown by foreign diplomats accredited to the government of UPR. Consular offices of the Entente (including Great Britain) and neutral states continued their activities in Ukraine. It is shown that Great Britain and other Entente powers ignored the legitimate right of the Ukrainian people for national independence and the unity of its lands.

Keywords: *Ukraine, Great Britain, diplomacy, the Entente, foreign policy, government.*